

УДК 342

DOI <https://doi.org/10.32782/apdp.v106.2025.16>*І. В. Новіцька*

НОРМАТИВНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Постановка проблеми. Забезпечення безпечного освітнього середовища є ключовою умовою ефективного функціонування закладів освіти, особливо в умовах воєнного стану. Формування безпечного освітнього середовища є пріоритетним завданням системи освіти, що безпосередньо впливає на збереження життя та здоров'я всіх учасників освітнього процесу. Реалізація цього завдання вимагає комплексного підходу з метою створення рівних, належних та безпечних умов для здобуття освіти. Саме в цей час забезпечення безпечного освітнього середовища виступає не лише освітнім, а й правозахисним та національно-безпековим пріоритетом. На сьогодні актуальною залишається потреба у правовому врегулюванні системи заходів, що забезпечують фізичну, психологічну, інформаційну та соціальну безпеку учасників освітнього процесу в закладах освіти.

Мета статті. Здійснити комплексний аналіз нормативно-правового забезпечення безпечного освітнього середовища в закладах освіти, виявити проблемні аспекти та запропонувати шляхи вдосконалення правового регулювання у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. За сучасних умов розвитку української держави забезпечення безпечного освітнього середовища в закладах освіти набуває виняткової актуальності. Зростання рівня соціальних ризиків, запровадження воєнного стану, загрози фізичній і психологічній безпеці учасників освітнього процесу, поширення проявів насильства та булінгу – всі ці чинники зумовлюють необхідність переосмислення ролі нормативно-правового регулювання як системного механізму захисту прав дітей та працівників освіти.

Безпека в освітньому середовищі є базовою умовою реалізації права на якісну освіту, передбаченого Конституцією України та рядом міжнародних актів, і вимагає належного правового забезпечення, яке відповідатиме викликам часу. У зв'язку з цим доцільним є ґрунтовний аналіз чинного законодавства, підзаконних актів та стратегічних документів, які регламентують безпекові аспекти діяльності закладів освіти. Такий аналіз дозволить виявити як досягнення у нормативному забезпеченні, так і наявні прогалини, що потребують удосконалення для формування цілісної та дієвої системи безпеки в освіті.

Законами України «Про освіту» та «Про повну загальну середню освіту» визначено, що безпечне освітнє середовище – сукупність умов у закладі освіти, що унеможливорюють заподіяння учасникам освітнього процесу фізичної, майнової та/або моральної шкоди, зокрема внаслідок недотримання вимог санітарних, протипожежних та/або будівельних норм і правил, законодавства щодо кібербезпеки, захисту персональних даних, безпеки харчових продуктів та/або надання неякісних послуг з харчування, шляхом фізичного та/або психологічного насильства,

експлуатації, дискримінації за будь-якою ознакою, приниження честі, гідності, ділової репутації (булінг (цькування), поширення неправдивих відомостей тощо), пропаганди та/або агітації, у тому числі з використанням кіберпростору, а також унеможливають вживання на території закладу освіти алкогольних напоїв, тютюнових виробів, наркотичних засобів, психотропних речовин [1; 2].

Таким чином, можемо узагальнити, що безпечне освітнє середовище – це певний комплекс умов у закладі освіти, які запобігають заподіяння шкоди учасникам освітнього процесу та забезпечують дотримання усіх безпечних норм. Проте в умовах воєнного стану в Україні створення такого середовища набуває особливої актуальності, адже включає додаткові заходи фізичної та психологічної безпеки, захисту від кіберзагроз, дезінформації та воєнних ризиків. Це вимагає посиленої відповідальності з боку закладів освіти щодо адаптації інфраструктури, процедур реагування на надзвичайні ситуації та захисту прав усіх учасників освітнього процесу.

Насамперед підкреслимо, що з метою забезпечення додержання конституційних прав та свобод дитини, гарантій з охорони дитинства, реалізації прав дітей на освіту, безпечне для життя і здоров'я освітнє середовище, збереження та зміцнення здоров'я підростаючого покоління Президент підписав Указ «Про Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі» № 195/2020 [3]. Цей правовий акт акцентує увагу на необхідності забезпечення прав дітей на освіту, охорону здоров'я та створення умов для надання учням якісних освітніх та медичних послуг. В цілому, Національна стратегія є важливим кроком у забезпеченні безпечного та здорового освітнього середовища, однак її вдала реалізація залежить від ефективного фінансування, координації між органами влади та місцевими громадами, а також від готовності освітніх установ до впровадження нових стандартів безпеки.

З метою забезпечення рівних, належних і безпечних умов здобуття освіти та організації безпечного освітнього середовища 7 квітня 2023 року Уряд схвалив «Концепцію безпеки закладів освіти» № 301-р. Метою зазначеної Концепції є створення рівних, належних і безпечних умов здобуття освіти, організація безпечного освітнього середовища, зокрема в умовах військової агресії Російської Федерації проти України [4]. Виходячи із вказаного вище, підкреслимо, що Концепцією визначено стратегічні напрямки та конкретні заходи, спрямовані на створення рівних, належних і безпечних умов здобуття освіти та організації безпечного освітнього середовища.

Варто констатувати, що значним кроком у правовому регулюванні безпеки освітнього процесу є Наказ Міністерства Внутрішніх Справ України «Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів Національної поліції України із забезпечення безпечного освітнього середовища в закладах загальної середньої освіти» від 01 жовтня 2024 року № 663, яким визначено особливості організації роботи підрозділів Національної поліції України, створених з метою реалізації державної політики з питань забезпечення безпечного освітнього середовища, захисту прав і законних інтересів учасників освітнього процесу, у закладах загальної середньої освіти [5]. Інструкція детально описує обов'язки поліцейських щодо

забезпечення безпеки в закладах освіти, зокрема проведення превентивних заходів, реагування на надзвичайні ситуації та взаємодію з іншими органами; передбачає тісну співпрацю між поліцією, керівництвом закладів освіти, педагогічними працівниками та батьками, що сприяє формуванню спільної відповідальності за безпеку учнів; акцентує увагу на запобіганні правопорушенням та насильству, зокрема булінгу, що відповідає сучасним підходам до забезпечення безпеки в освітньому середовищі.

У ході нашого дослідження доречно згадати Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів з реалізації Національної стратегії розвитку безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі на 2024 рік» від 5 липня 2024 року № 632-р [6], яке визначає комплекс заходів, спрямованих на формування безпечних, комфортних та здорових умов навчання в закладах загальної середньої освіти. Зазначений вище План окреслює стратегічні пріоритети державної політики у сфері безпеки освіти, зокрема: облаштування укриттів, психологічну підтримку учасників освітнього процесу, цифрову безпеку та запобігання проявам насильства й булінгу. Запропоновані у Плані заходи враховують як загальнонаціональні виклики (збройний конфлікт, демографічні зміни, цифровізація), так і специфіку функціонування освітніх установ у різних регіонах. Таким чином, розпорядження є важливим інструментом реалізації принципу комплексного підходу до формування безпечного освітнього середовища в умовах воєнного стану. Його реалізація має стати основою для стабілізації освітнього процесу, збереження життя і здоров'я учнів та працівників освіти.

Важливим нормативно-правовим інструментом для забезпечення безпеки освітнього процесу в умовах воєнного стану є Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Методики оцінки ризиків безпеки в системі освіти, пов'язаних зі збройною агресією Російської Федерації проти України» від 2 серпня 2024 р. № 866. Дана методика розроблена з метою:

- 1) визначення переліку територіальних громад за рівнем ризику безпеки в системі освіти відповідно до ризику безпеки в системі освіти для закладів освіти, які можуть постраждати або вже постраждали від наслідків бойових дій, та їх ранжування відповідно до такого ризику;

- 2) розроблення, впровадження та оцінки освітніх політик та сценаріїв розвитку освітнього простору територіальних громад, спираючись на рівні ризику безпеки в системі освіти;

- 3) встановлення черговості здійснення заходів з організації укриття персоналу та здобувачів освіти закладів освіти в об'єктах фонду захисних споруд цивільного захисту та визначення пріоритетності фінансування таких заходів [7].

Зауважимо, що зазначена Методика дозволяє об'єктивно оцінювати рівень безпеки в кожній громаді, що сприяє прийняттю обґрунтованих рішень щодо організації навчального процесу. Завдяки визначенню рівнів ризику можна пріоритетно розподіляти ресурси на будівництво укриттів та інші заходи безпеки в найбільш уразливих регіонах. Методика дозволяє оперативно реагувати на зміни безпекової ситуації, коригуючи рівні ризику та відповідно адаптуючи освітній процес.

Таким чином, аналіз сучасної нормативно-правової бази засвідчує, що в умовах воєнного стану в Україні поступово формується системне регуляторне підґрунтя для забезпечення безпечного освітнього середовища. Розглянуті у статті правові акти визначають стратегічні орієнтири безпеки в освітньому процесі.

Водночас спеціалізовані документи, як-от Інструкція МВС України №663, що регламентує дії підрозділів Національної поліції у школах, і Методика оцінки ризиків безпеки, затверджена постановою КМУ № 866, свідчать про прагнення до практичної реалізації безпекових заходів на рівні кожного освітнього закладу. Зокрема, останній документ є важливим інструментом адаптації безпекової політики до умов збройної агресії, враховуючи реальні загрози для учнів, педагогів і персоналу. Разом із тим, попри існування розгалуженої нормативної бази, вона все ще характеризується фрагментарністю та відсутністю єдиного координаційного механізму.

У зв'язку з цим доцільно окреслити такі напрями вдосконалення нормативного регулювання. Насамперед, – це уніфікація нормативно-правових актів шляхом перегляду чинних нормативних документів з метою усунення суперечностей і дублювань, а також створення єдиної логічно узгодженої системи норм. По-друге, запровадження інтегрованого координаційного механізму – створення або визначення центрального органу, відповідального за міжвідомчу взаємодію, моніторинг та аналіз стану безпеки в освітньому середовищі. По-третє, розробка єдиної стратегії розвитку безпечного освітнього середовища – із чітко окресленими цілями, завданнями, індикаторами ефективності та механізмами контролю на національному та регіональному рівнях. По-четверте, розробка цифрових інструментів для моніторингу та реагування – з метою оперативного виявлення загроз і координації дій відповідних служб. Зазначені напрями мають на меті створення цілісної та ефективної системи забезпечення безпеки в освітньому середовищі, що є особливо актуальним у контексті сучасних соціальних викликів.

Висновки. Аналіз законодавчих актів та нормативно-правових актів дає можливість стверджувати, що в умовах сьогодення постійно вдосконалюється та оновлюється нормативно-правова база щодо забезпечення безпечних умов для учасників освітнього процесу. Проте іноді ці норми мають фрагментарний характер і часто не супроводжуються належним механізмом реалізації на місцевому рівні. Оскільки вдосконалення нормативно-правового забезпечення безпечного освітнього середовища – це динамічний процес модернізації правових засад функціонування закладів освіти, спрямований на забезпечення прав людини, превенцію насильства, охорону життя і здоров'я здобувачів освіти та працівників, з урахуванням сучасних суспільних викликів і міжнародних стандартів, відповідно, виділено актуальні напрями його вдосконалення.

Література

1. Про освіту : Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145–VIII. Дата оновлення: 01.06.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 17.06.2025).
2. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16 січня 2020 р. № 463-IX. Дата оновлення: 15.06.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення: 17.06.2025).
3. Про Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі : Указ Президента України від 25 травня 2020 року № 195/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/195/2020#Text> (дата звернення: 17.06.2025).

4. Про схвалення Концепції безпеки закладів освіти : розпорядженням Кабінету Міністрів України від 7 квітня 2023 р. № 301-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/301-2023-p#Text> (дата звернення: 17.06.2025).

5. Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів Національної поліції України із забезпечення безпечного освітнього середовища в закладах загальної середньої освіти : наказ Міністерства Внутрішніх Справ України від 01 жовтня 2024 року № 663. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1590-24#Text> (дата звернення: 17.06.2025).

6. Про затвердження плану заходів з реалізації Національної стратегії розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі на 2024 рік : розпорядження Кабінету Міністрів України від 5 липня 2024 року № 632-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/632-2024-%D1%80> (дата звернення: 17.06.2025).

7. Про затвердження Методики оцінки ризиків безпеки в системі освіти, пов'язаних зі збройною агресією Російської Федерації проти України : постанова Кабінету Міністрів України від 2 серпня 2024 р. № 866. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2024-p#Text> (дата звернення: 17.06.2025).

Анотація

Новіцька І. В. Нормативно-правовий вимір забезпечення безпечного освітнього середовища. – Стаття.

У сучасних умовах розвитку суспільства, що супроводжуються соціально-політичними викликами, зокрема збройною агресією, питання забезпечення безпечного освітнього середовища набуває особливої актуальності. Доведено, що нормативно-правовий вимір цієї проблематики є фундаментальним для реалізації конституційного права кожної дитини на безпечні та сприятливі умови здобуття освіти, а також для гарантування захисту учасників освітнього процесу від різноманітних загроз, включно з фізичними, психологічними, інформаційними та соціальними ризиками.

Стаття присвячена комплексному аналізу нормативно-правової бази, що регламентує створення та підтримку безпечного освітнього середовища в Україні. В роботі здійснено дослідження законодавчих актів, указів Президента України, постанов Кабінету Міністрів, наказів Міністерства освіти і науки та інших центральних органів виконавчої влади, які визначають правові засади захисту учасників освітнього процесу. Особлива увага приділяється адаптації нормативно-правових документів до реалій воєнного стану та умов, що спричиняють значні ризики для безпеки освітніх установ.

Виявлено, що нормативно-правові положення у сфері забезпечення безпечного освітнього середовища, нерідко носять фрагментарний характер та не забезпечені ефективними механізмами реалізації на рівні територіальних громад і закладів освіти. Одночасно виявлено позитивні зрушення, зокрема впровадження комплексного підходу до забезпечення захисту учнів і педагогів, застосування інноваційних методів оцінювання ризиків.

Запропоновано шляхи удосконалення нормативно-правового забезпечення безпечного освітнього середовища, які включають розробку та впровадження комплексних правових механізмів, інтеграцію кращих міжнародних практик, посилення міжвідомчої взаємодії, а також активізацію участі громадськості і батьків у процесах контролю та моніторингу безпеки. Акцент робиться на необхідності системного підходу, що поєднує правове регулювання з педагогічними, соціальними та технологічними аспектами забезпечення безпеки в освіті.

Результати роботи мають практичне значення для удосконалення законодавства та формування стійкої моделі безпечного освітнього середовища в Україні, що відповідає викликам сучасності та сприяє реалізації конституційних прав усіх учасників освітнього процесу.

Ключові слова: безпека освітнього простору, безпека дітей, заклад освіти, воєнний стан, закон, розпорядження, наказ.

Summary

Novitska I. V. Normative and legal dimension of ensuring a safe educational environment. – Article.

In the current conditions of societal development, accompanied by socio-political challenges, including armed aggression, the issue of ensuring a safe educational environment has become particularly relevant. It has been proven that the normative-legal dimension of this issue is fundamental to the realization of every child's constitutional right to safe and favorable conditions for obtaining education, as well as to the protection of participants in the educational process from various threats, including physical, psychological, informational, and social risks.

This article is devoted to a comprehensive analysis of the normative-legal framework regulating the creation and maintenance of a safe educational environment in Ukraine. The study examines legislative acts, presidential decrees, resolutions of the Cabinet of Ministers, orders of the Ministry of Education and Science, and other central executive authorities that define the legal foundations for protecting participants in the educational process. Special attention is given to the adaptation of normative-legal documents to the realities of martial law and to conditions that pose significant risks to the safety of educational institutions.

It has been identified that the legal provisions in the field of ensuring a safe educational environment are often fragmented and lack effective implementation mechanisms at the level of territorial communities and educational institutions. At the same time, positive developments have been noted, particularly the introduction of a comprehensive approach to ensuring the protection of students and educators, and the application of innovative methods for risk assessment.

The article proposes ways to improve the normative-legal support for a safe educational environment, including the development and implementation of comprehensive legal mechanisms, the integration of best international practices, the strengthening of interagency cooperation, as well as the increased involvement of the public and parents in safety monitoring and oversight processes. Emphasis is placed on the need for a systemic approach that combines legal regulation with pedagogical, social, and technological aspects of ensuring safety in education.

The results of the study have practical significance for improving legislation and forming a resilient model of a safe educational environment in Ukraine that meets the challenges of today and promotes the realization of the constitutional rights of all participants in the educational process.

Key words: security of educational space, safety of children, educational institution, martial law, law, order, decree.